

Beregsurány, református templom

(Bereg-)Surány neve puszta személynévből keletkezett, magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév lehet szláv eredetű (ez esetben jelentése: sógor), de lehet ótörök eredetű is (ez esetben méltóságnévből származik).¹

Surány az Árpád-korban több részből tevődött össze. A településnév 1279-ben bukkan fel első ízben az írott forrásokban. Ekkor IV. László király megerősíti apja, V. István korábban tett adományát, aki *Suran villa*-t, mint örökös nélkül elhalt ember birtokát Gabrianus fia Tamásnak adja.² A megadományozott személy a megyében nem őshonos Káta nemzetséghez tartozott. Az 1261–1268 között adatolható Gábor (Gabrianus) comes leszármazottai voltak a falut az újkorig birtokló Surányi–Csarnavodai család tagjai.³

Az egykori Surány föld másik részét a Gutkeled nemzetségből való Aladár comes (a Várdaiak őse) birtokolta, egy 1299-es birtokperben említik.

Egy harmadik birtokrész volt a Kissuránynak (*Kys-surán*) nevezett, utóbb önálló település.

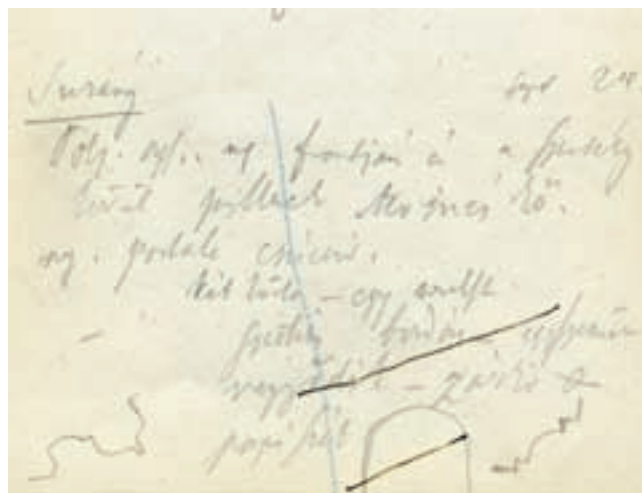
A későbbi birtokviszonyok alapján a mai Beregsurány falu a Káta nembeliek birtokrészéből alakult ki. 1348-ban egyrésztől Lázári Gábor fia János fia János fia Fülöp (fivére, Jakab, váradi kanonok nevében is), másrésztől pedig Tárkányi Máté fia László és rokona: Lázári Gábor fia

János fia Gábor fia Sebestyén felosztják egymás között azokat papi, surányi, fejércsei, csarnavodai (csarodai), balazséri (mind Bereg megye) és keresztúri (Ugocsa megye) birtokrészeket, melyek nekik jutottak a Csarnavodai János fia Tamással, és ugyanezen János fia István fiaival, Miklóssal és Istvánnal (nyilván korábban) megejtett osztály során. A surányi birtokrész az új osztály során Sebestyénnek jutott.⁴

A falut birtokló Surányi (de néha Papinak is nevezett) család tagjai a középkor folyamán még megyei szinten sem töltöttek be jelentős méltóságokat. A családtagokkal jőszerével csak birtokperekben találkozhatunk. Egyetlen kivételként csak Surányi János említhető, aki 1504-ben Drágfi György familiárisa és erdődi várnagya volt.⁵

Megjegyzendő, hogy Surányban a XVI. században nemesi kúria is volt, ugyanis I. Ferdinánd 1557-ben a hűtlenség bűnébe esett (másik) Surányi János birtokrészeit – köztük Surányt az ott levő nemesi kúriával együtt – Büdy Lászlónak adományozza.⁶

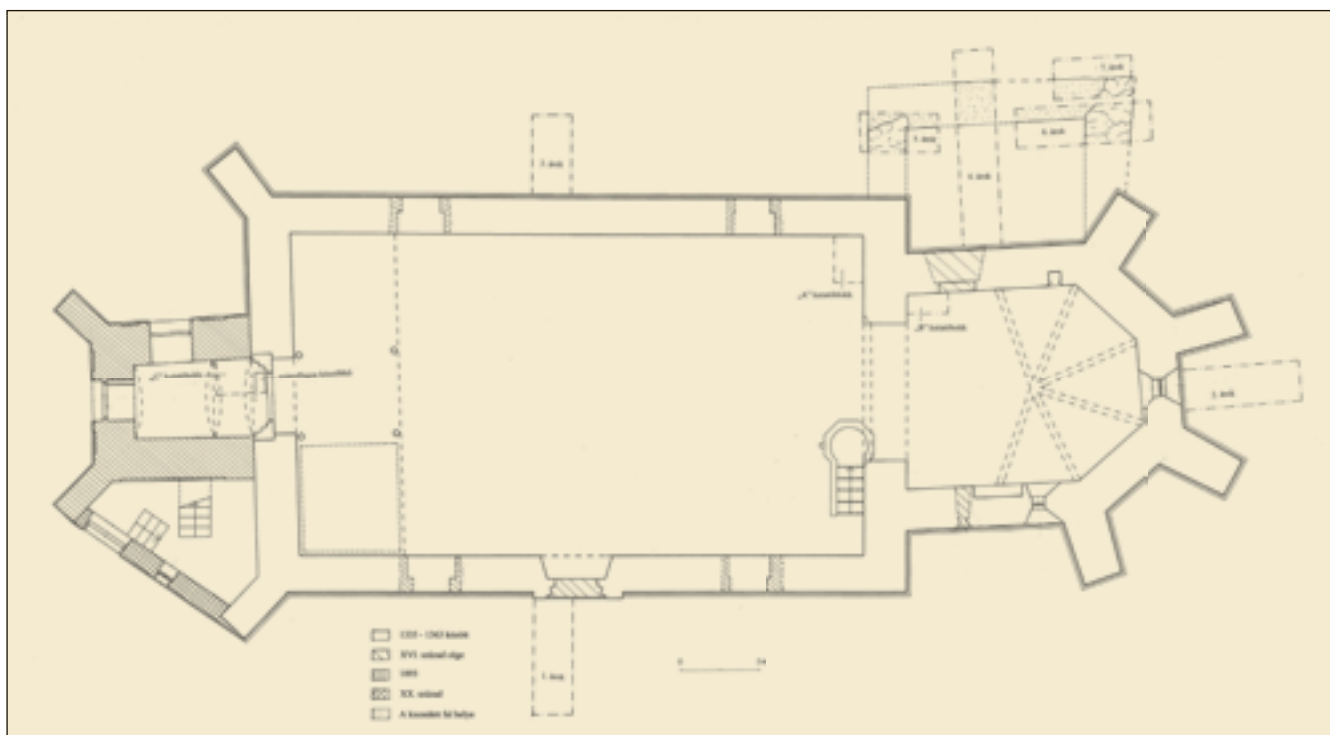
1566-ban a tatárok felprédálták a falut, lakosságát pedig elhurcolták.⁷ Az újra benépesülő falu lakossága 1595-ben már református volt. Újabb pusztulásra utalhat, hogy míg 1595-ben Surány anyaegyház volt, 1645-ben csupán Asztély filiája.⁸

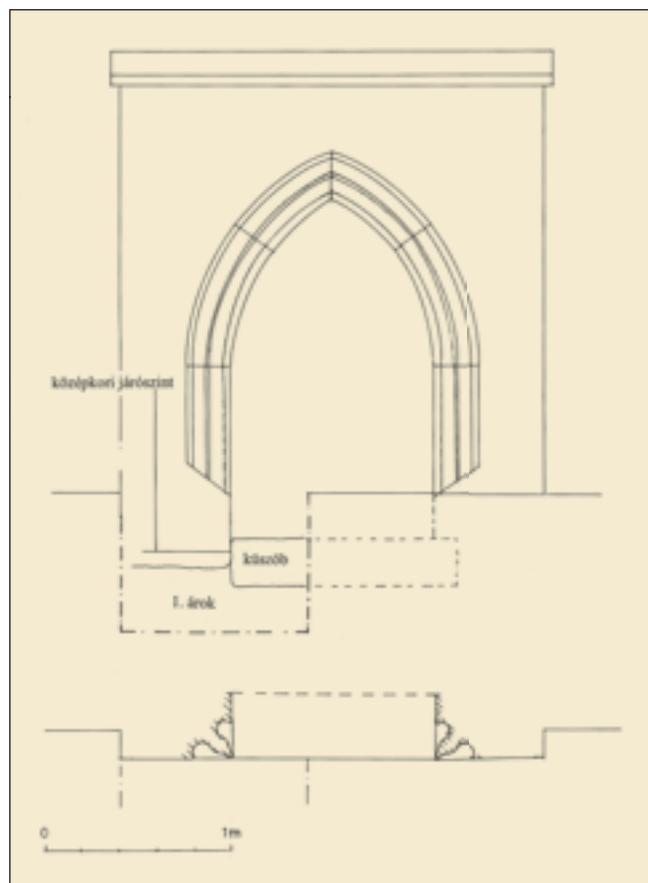
1–2. Rómer Flóris jegyzőkönyvének részletei (1864)

3. A templom délről

4. A templom kutatási alaprajza

5. A déli kapu felmérési rajza

A Surányi család fiágon 1609-ben halt ki Surányi Gáborral. Surány birtok tulajdonjoga végül Gábor leányára, Borbálára és annak férjére, Perneszi Gábor kővári kapitányra, közép-szolnoki főispánra szállt. 1648-ban Perneszi Gábor birtokolta Surányt. A Pernesziek kihalta után a birtok ismét leányágon öröklődött tovább. Perneszi Gábor leánya, Borbála 1690-ben ludányi Bay Ferenc felesége volt, s az ő jogán Bay Ferenc, Bereg megye alispánja 1715-ben már Surány legfontosabb földesura.⁹

Mint láttuk, 1299-ben a Káta nembeliek birtokrészét Egyházassuránynak nevezték, tehát ekkor már templomos hely volt. Mindazonáltal Surány neve nem szerepel az 1332–1335. évi pápai tizedjegyzékben, tehát az 1299-ben említett templom (ami akár fából is épülhetett) ekkor már nem állt, vagy esetleg csak nem számított önálló plébániának.

A surányi templomot – pontosabban annak papját – mindössze két alkalommal említik meg a középkori írott források: 1363-ban Péter surányi pap az egri püspök helyettesének küldöttei között szerepel.¹⁰ Egy pontosan nem datálható, de a XV. század elejéről származó oklevélben a beregi alesperes elrendeli, hogy valamennyi egyház rectora jelenjen meg a Lampertszászán (Beregszászon) tartandó generalis congregatio-n a taxa befizetése végett. Kéri, hogy levelét juttassák el egymáshoz egy meghatározott sorrendben. Az előírt sorrendben Tarpa és Daróc között szerepel Surány neve is.¹¹

6. A déli kapu részlete az előkerült faragványtöredékekkel

7. Körablak a hajó déli falán

Rómer Flóris 1864. szeptember 24-én járt Beregsurányban. Jegyzetei és az azokkal kapcsolatos vázlatok¹² fontos dokumentumok. Megemlíti, hogy az ekkor még torony nélküli templom terméskőből épült. Szó esik a poligonális szentélyről, a nyugati oldalon és a szentély körül álló támpillérekről. Leírja a nyugati kaput, profiljának egyik elemét is lerajzolja. Hallunk a szentély zárókő nélküli bordás boltozatáról, a déli oldal ülőfülkéjéről (vázlat-

8. A templom délkeletről

tal), a szentségtartóról (vázlattal). A diadalív vállkövéről és a lábazatról is vázlat készült. A templom alaprajzi vázlatán látható, hogy a szentélyen két, a hajó déli oldalán három ablak nyílt. Ez utóbbiak közül a középső – mely a befalazott déli *portale* felett van – *lyuk* ablak (a mellékelt vázlat szerint kerek). Ez a *lyuk* ablak bizonyosan azonos a déli hajófal ma is meglévő körablakával. Rómer tehát gyakorlatilag a mostani, kutatás előtti állapottal megegyező

9. A templom nyugati kapuja

állapotot talált Surányban, egyetlen, de annál fontosabb különbséggel: ő még látta a déli hajófal középkori ablakait, s az egyiket le is rajzolta! Sajnos a rajz nagyon vázlatos, csupán annyi állapítható meg belőle, hogy ezek az ablakok nem hasonlítottak a szentély ma is meglévő középkori ablakaihoz, hanem egykor osztósudárral két részre bontott, mérműves, gótikus nyílások voltak. Rómer idejében az osztósudarak már nem voltak meg (1–2. kép).

A torony 1893-ban épült, a templomot 1930-ban és 1970 körül felújították.¹³ A templom korlátozott mértékű kutatása 2001-ben történt meg.¹⁴ A falképre Restaurátori vizsgálat Lángi József nevéhez fűződik.

A beregsurányi református templom a település közepén szabadon álló, egyhajós, keletelt, poligonális szentélyzáródású épület, nyugati oldalán toronnyal (3. kép).

A torony déli fala és a hajó nyugati homlokzatának déli szakasza által kijelölt szögletben modern toldalék állt, mely a karzatra vezető lépcsőt foglalta magába (a 2001-ben még álló toldalékot azóta lebontották). A torony és a hajó nyugati sarkait átlós irányú, lépcsős támpillérek erősítik. Hasonlóan lépcsős kiképzésű támpilléreket találunk a szentély sarkain is. A falkutatás eredményei szerint a hajó és a szentély (a támpillérekkel és a homorlatos tagozatú lábazattal együtt) egyetlen építési periódusban keletkezett, korábbi épületnek nem találtuk nyomát (4. kép).

A hajó déli homlokzatának tengelyében, a homlokzat síkjából kiülő tükörben elfalazott gótikus kapu látható (5. kép). A kutatás során előkerült körtetagos tagozata (6. kép). A kapu felett tölcésesen szűkülő, faragott kötömbökből rakott kávájú, három szférikus mezőre osztott körablak nyílik (7. kép). Ez egykorúnak bizonyult a falszövevettel. A hajó déli homlokzatán található félköríves záradéku újkori ablakok a Rómer által még látott gótikus ablakok helyén lettek kialakítva, oly módon, hogy a korábbi ablakokat nyomtalanul elpusztították. Az újkori ablakok a toronnyal, valamint az északi hajófal ablakaival egyidősek.

A szentély déli homlokzatán két különböző korú, de egyaránt gótikus ablak található. Közülük a nyugati, jelenleg törtkővel elfalazott, kisebb méretű csúcsíves ablak a korábbi. A keleti, nagyobb, erősen szűkülő, kívül félköríves záradéku, orrtagos gótikus ablak egy, a templomban másutt is megfogható késő gótikus átépítés során keletkezett. Ezzel egyidős a keleti homlokzat tengelyében nyíló ablak is, melynek orrtaga ma már hiányzik (8. kép).

A szentély északi homlokzatán a hajó keleti fala és a szentély északkeleti támpillére között falvastagodás figyelhető meg. Erről bebizonyosodott, hogy az a mára már elbontott, téglalap alaprajzú sekrestye egykori gerendás mennyezetét volt hivatott alátámasztani. Az északi szentélyfal nyugati végén előkerült a sekrestyeajtó széles, szegmensíves lezárású nyílása is.

A toronyaljából két körtetagból és egy pácából álló profilú gótikus kapu vezet a síkmennyezetes hajóba (9. kép). A hajó déli falában megmaradt a déli kapu fülkéje.

A csúcsíves, egyszer hornyolt vállpárkányú diadalív felett a nyugati oldalon festett felirat olvasható, mely a templom 1715. évi, ludányi Bay Ferenc beregi alispán által finanszírozott újjáépítéséről emlékezik meg. Felette keskeny, elfalazott nyílás került elő. Ez a nyílás kétsége-

10. A szentély boltozata

11. A korábbi szentélyboltozat indítása

lenül a szentély feletti padlástér megközelítésére szolgált egykor, mivel a szóban forgó padlástér egyéb úton bizonyosan nem volt megközelíthető, s ma is csak a tető bűvönnyílásán keresztül érhető el.

A szentély nyugati részét fiókos dongaboltozat, keleti részét egyszer hornyolt bordákból álló, zárókő nélküli, hatsüveges gótikus boltozat fedi (10. kép). A bordák közvetlenül a falsíkból indulnak. A szentély falain több ponton is sikerült meghatározni egy korábbi boltozat szinte teljesen lefaragott indításait (11. kép). A korábbi boltozat a jelenlegitől eltérő rendszerű volt, a bordák profilja nem ismert.

A szentély déli falába szegmensíves záradékú, egyszer hornyolt profilú ülőfülke mélyed. Az északi szentélyfal keleti végén található lépcsős tagozatú, álló téglalap alakú pasztofórium vizsgálatakor előkerült annak csúnyán levéssett, számárhátíves, háromkaréjos, vakmérműves felső része. A fülkét övező egykori további tagozatok le vannak faragva (12–13. kép).

Az északi szentélyfal nyugati végén napvilágra került a csúcsíves, élszedett sekrestyeajtó (14. kép).

A falkutatással párhuzamosan kívül kutatóárkokkal, belül pedig kis kutatóblokkokkal meghatároztuk a középkori szinteket is. A középkori külső járósínt a mainál átlagosan 30, a belső 42–43 cm-rel mélyebben húzódott a mainál.

A kutatás eredményei egyértelműen kizárták azt, hogy az 1299-ben említett Egyházassuránynak nevet adó egyháznak bármilyen maradványát is tartalmaznák a mai épület falai. Mivel Surány nem szerepel a pápai tizedjegyzékekben sem – egyházának papját viszont 1363-ban említik –, a jelenlegi templom 1335 és 1363 között épült meg. Talán tovább szűkíthető az intervallum 1348 és 1363 közé, ha az 1348. évi osztályt tekintjük terminus post quem-nek.

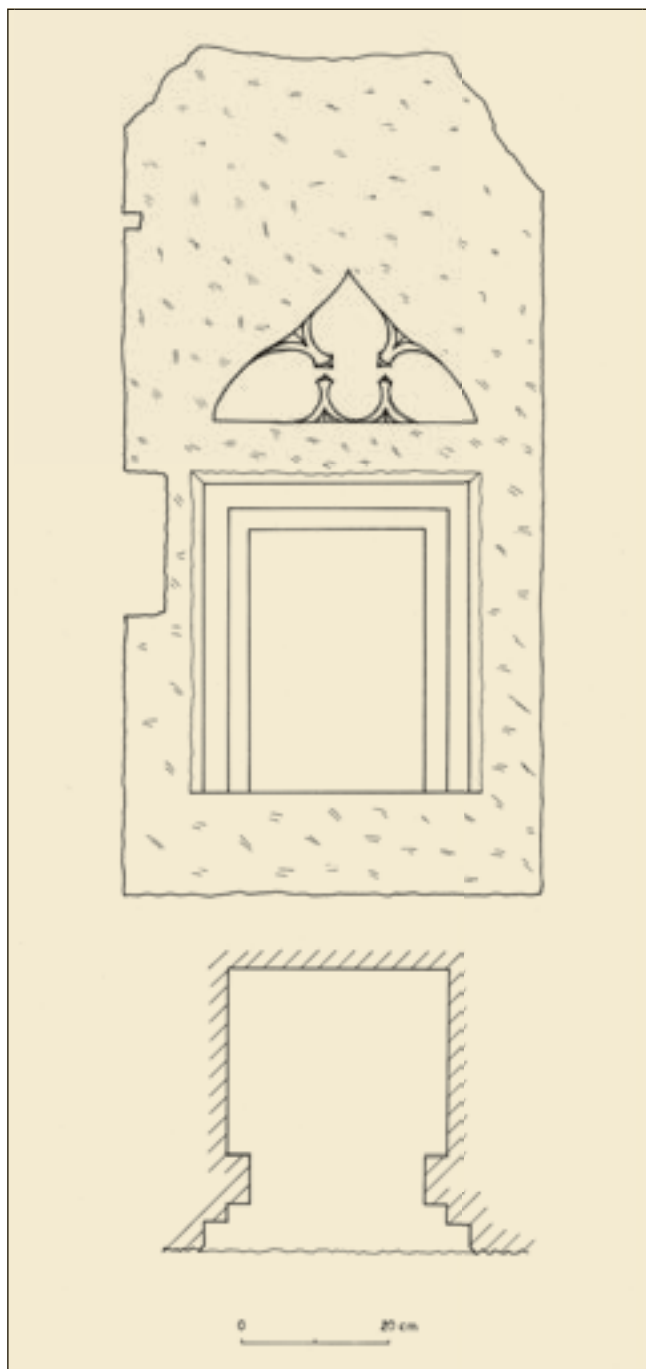
A templom egyetlen középkori átalakítása a XV. század végére tehető. Ebből a korszakból származik a szentély jelenlegi boltozata, két ablaka, valamint a pasztofórium¹⁵ (azt nem tudhatjuk, hogy az átalakítás a hajó középkori ablakait is érintette-e?). A középkor végi datálást támogatja az is, hogy ebben az időben élt a család legmagasabb hivatali tisztségre jutó tagja, az 1504-ben említett Surányi János erdődi várnagy.

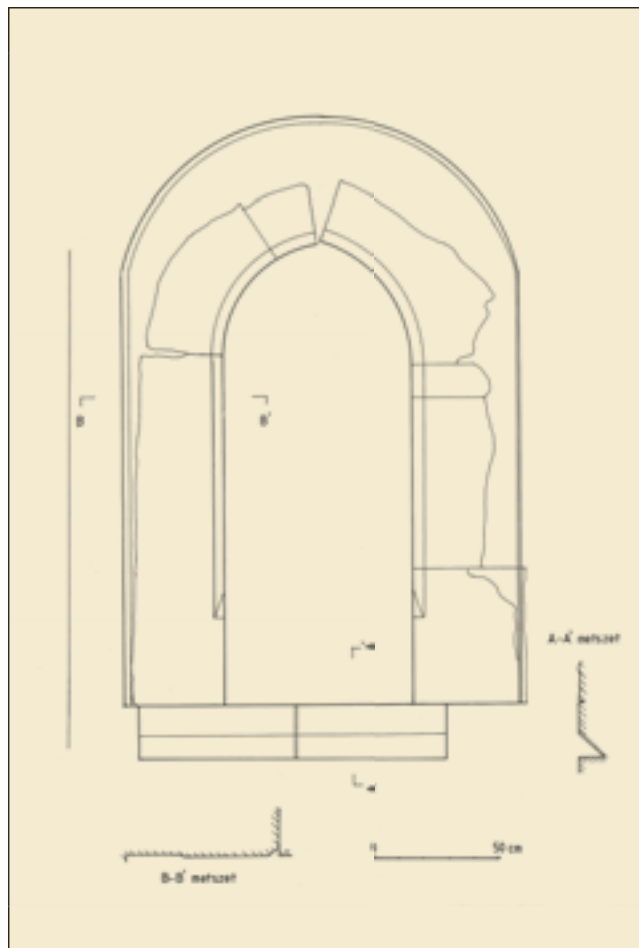
12. A szentségtartó a szentély északi falán

A későbbi átalakítások: a sekrestye bontása a XVI. század végén, a pusztításokat követő újjáépítés 1715-ben, valamint a hajó ablakainak megváltoztatása a torony felépítésével egy időben, már kevésbé szorosan tartoznak témánkhoz.

A képek forrása: Mudrák Attila (3, 6–12), Arnóti Zsuzsa – Kovács Anikó (4, 5, 13, 14), Forster Központ, Tudományos Irattár, Rómer-jegyzőkönyvek, XVI. 29–30 (1–2).

13. A szentségtartó felmérési rajza

14. A sekrestyeajtó felmérési rajza

JEGYZETEK:

- ¹ KISS 1988. I.: 198.
- ² GYÖRFFY 1963. 547–548.
- ³ KARÁCSONYI 1900/1902. II.: 320. – KARÁCSONYI 1995. 777.; ENGEL 2001. Káta nem, 3. tábla: Csarnavodai (Surányi).
- ⁴ MOL, DL 3981.
- ⁵ CSÁKY OKL. I/2.: 502. Az adatra Horváth Richárd hívta fel a figyelmet, melyet ezúton is szeretnék megköszönni.
- ⁶ MOL, A 57. Libri Regii 3. kötet, 406.
- ⁷ LEHOCZKY 1881/1882. III.: 704.
- ⁸ Uo., 705.
- ⁹ A falu újkori birtoklástörténete és a Bay család leszármazása: LEHOCZKY 1881/1882. III.: 704–707., továbbá: BAY 1889a. 50–52.; BAY 1889b. 170–174.
- ¹⁰ ZICHY OKL. III.: 219–220.: No 158.
- ¹¹ ZsO II/1.: 91.: No 788. – MOL, DF 284691.
- ¹² Forster Központ, Tudományos Irattár, Rómer-jegyzőkönyvek, XVI. 29–30.
- ¹³ MMT X.: 303.
- ¹⁴ SIMON 2003. 141.
- ¹⁵ A beregsurányi pasztofórumnak szinte pontos mása található a tornyospálcai és a tiszaszentmártoni református templomokban. Ezek korát a kutatók egymástól eltérően ítélik meg.